

HELGE KARSET

Grensetvisten mellom Åmot og Vang

Historien om en tvist som har pågått gjennom mange hundre år

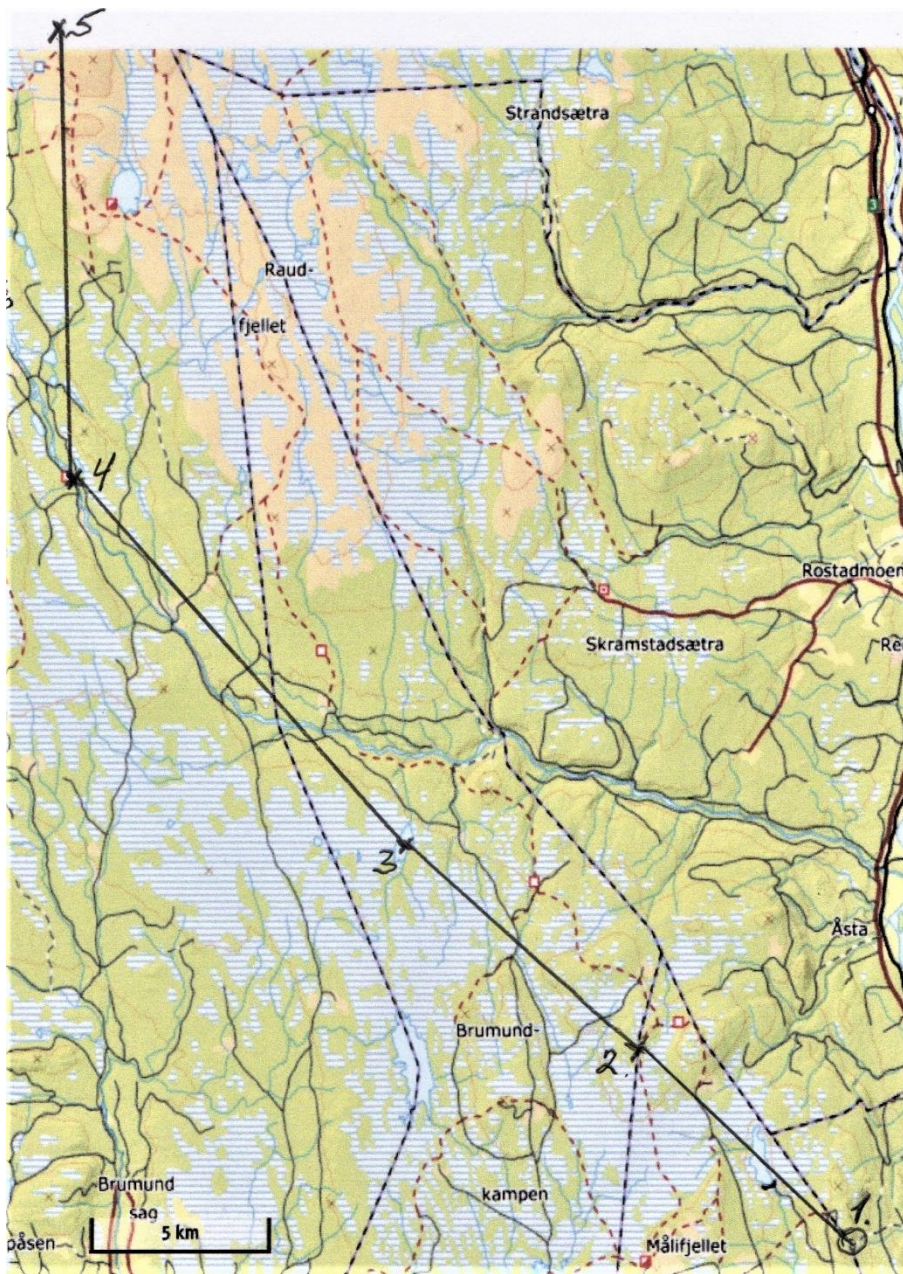
Allerede før svartedauen midt på 1300-tallet ble det opprettet grenser mellom Østerdalen på den ene siden og Hedmarken og Gudbrandsdalen på den andre siden. Østerdølene kunne dokumentere denne grensa ved hjelp av et skinnbrev de en gang hadde i sin besittelse. Skinnbrevet var angivelig fra Magnus Lagabøtes tid, var 3-4 fingre bredt og skrevet på gammelnorsk.

Grensen ble vedtatt på Hamar den 15. mai 1276 ved to innstevnte utsendinger fra Hedmarken og to fra Åmot. Brevet ble undertegnet med tre vokssegl.

Ordlyden i skinnbrevet kjenner vi bare fra avskrift i en rettsbok fra 1730 hvor gammelnorsken er omsatt til mer moderne språk:

«Allum man tem som tette bref sæ heller hørrar, sennar Torbjørn Arnessen og Sifver Torrassen af enn og Tomas Bjørssen og Simen Alfarssen af andra hal-fue, som hette Wang og Åmot, cue Gud og sina at mit gera æder kunnicht at mit voro stemt a Hamar i upplanne at høre bref som prov, ter mit fulle æd staf bog svoro (sverget ved bok) Santte Hallvor messe dagen a XIII arre Richis okors herre Magnusso met Guds Miskunn, Rette delle milla Wang og Åmot ærre fra Nordhufe i Syner ossen og Spelose og i Oshølle og Vergevatt, Rougrohougen, og Kvitknappen og Klubergkagken i Bredskallen, detta at okærlyst for hver man til visse Sannina, henger Vi Vor insegl, for dette brev som gort var åre og dag som foresiger».

I skinnbrevet beskrives det riktige delet mellom Vang og Åmot slik:

Denne grensen skal følge sånn noenlunde høyderyggen mellom dalførene fra ei stenrøs på Nordhufe til Synneråsen, Spelose, Oshølle, Vergevatt, Rougrohougen, Kvitknappen, Kluberkakken og Bræskallen (i Storfjellet).

På forrige side har jeg laget et kartutsnitt av det aktuelle området, og tegnet inn med heltrukken linje den gamle grensen som skinnbrevet beskrev. Nåværende grense mellom nabokommunene i øst og vest er tegnet med striplet linje.

1. Nordhue.
2. Synsåsen
3. Spjeldsjøen
4. Olshølen
5. Gammelskolla

Helt opp til våre dager har avskriften av det gamle dokumentet vært gransket av historikere. Blant dem som kom til at det må ha vært falskt var professor Edvard Bull, som bygde sine resultater på språklige og andre formelle feil han fant i avskriften. De som er av en annen mening, har lagt sterk vekt på de omstendigheter dokumentet ble til under, med det mangelfulle kjennskap som rådde til brevets originale språkdrakt, gammelnorsk. Også til mangelfulle kunnskaper i egen tids rettskrivning.

Den eventyrlige historien som knytter seg til skinnbrevet, styrker dem som hevdet at det var falskt. Men med den overordentlig store rolle det spilte, og har spilt, er det all grunn til å fortelle litt mer om det. Først litt om forholdene i den tiden dette skinnbrevet angivelig er blitt skrevet. Året er 1276.

Tre år før, i 1273, hadde det norske Riksråd bestemt hvorledes den norske arvefølge skulle være mellom kong Magnus Lagabøtes to unge sønner, Erik og Haakon. Den første skulle arve kronen etter sin far, den andre ble gjort til hertug med den forutsetning at om Erik falt bort før han, skulle Haakon bli konge. Og som vi vet skjedde det. Som hertug skulle Haakon ha skatteinntektene fra Opplandene, men ikke hele Opplandene. Østerdalen ble nemlig unnatt. Men da ble det nødvendig å trekke en grense for hvor Opplandene sluttet og Østerdalen begynte. Det var nettopp det som ble gjort i skinnbrevet. Om trent ved samme tid, og ventelig i samme hensikt, kunngjorde Kongen også grensen mellom Østerdalen (Trysil) og Sverige. Men brevet måtte kunngjøres for dem det vedkom, og det var dette som ble gjort i Hamar 15. mai 1276.

I de svære områdene hvor grensene skulle reguleres, hadde bøndene sine utraster med jernblæster, jakt- og fangstmarker, fiskevann, beiter og utslåtter. I tidens økonomi spilte dette meget stor rolle, så det er fullt forståelig at alle var på vakt for å verge sine interesser.

Etter hvert som folketallet steg, garder ble utvidet og ny jord brutt opp, ble det bruk for andre og større utraster. Ikke minst gjaldt dette beitene. Dels fordi det var blitt flere husdyr, og dels fordi beitene de hadde nærmere bygda etter hvert ble bebygd med nye garder. Slike forhold gjorde seg sterkest gjeldende på Hedmarken. Men samtidig var bøndene her i den heldige situasjon at de ikke hadde noen problemer med å skaffe seg plass. De hadde nemlig allmenningen, som riktig nok «ei er dennem, men Kongen tilhørende», som det het i et brev fra futen Robsahm i 1777. Men alle innen bygda hadde sine bruksretter til jakt, fiske og fangst. Og ikke minst hadde alle «nye som gamle brukere like stor berettigelse som forhen å havne i allmenningen». De trengte bare bevilling til å bygge seg sæter, og det var det futen som ga. Allmenningen kom altså til å spille en virkelig stor rolle for bygdene. Skal vi ha klart for oss bakgrunnen for alt som gikk for seg, bør vi kjenne litt mer til hvilke rettigheter bygdefolk hadde i allmenningene.

Magnus Lagabøtes landslov har bestemmelse om det, om fiske og jakt, om sæter og slåtter. Men det er ingen klar bestemmelse om hva som er allmenning, og hvor stor avstand det skulle regnes fra bygda til der Kongens eiendom tok til. Det heter at alle allmenninger skal være som det har vært fra gammelt, både de øvre og de ytre. Kongen bygsler i allmenningen. Den skulle ha første retten til slåtter som i 12 måneder kom der først med ljåen sin. Alle som ville kunne ta opp sæter i allmenningen, og sitte der i sommertiden. Men dersom noen sår i allmenningen uten tillatelse fra Kongens ombudsmann, skal alt korn og høy tilfalle Kongen. «Alle fiskevann som i allmenningen er, tilfaller alle med samme rett, likeens dyreveide».

Dette er alt sammen bestemmelser som beskyttet de næringer som var umistelige også for østerdølene. Under disse forhold sier det seg selv at det måtte være grunnleggende viktig å vite hvor grensene gikk, hvor allmenningene på Hedmarken sluttet og hvor østerdølenes private eiendommer begynte. Det var da også om dette striden kom til å stå. Den ble mer og mer aktualisert ettersom hedmarkingene flyttet innover med sine sætrer, antakelig helt fra begynnelsen av 1600-årene. Omkring år 1600 ble Bringbu sæter bygd fra Nashaug i Vang.

Omtrent samtidig ble sætrene på Nordre Nysæter, Øyungen og andre steder tatt opp. Østerdølene følte seg mer og mer presset ut av området, ikke bare med sine hamnemuligheter, men også med adgang til veideskog og fiskevann. De mente de var i sin gode rett når de protesterte. For i deres bevissthet var det grensene som var fastsatt i 1276 som gjaldt en gang for alle. Magnus Lagabøters lov stod fast fortsatt etter 400 år.

Men så en vakker dag forsvant østerdølenes dyrebare skinnbrev. Det ble søkkende borte!

Dermed var alle skriftlige kilder for den gamle grensen vekk. Hvilken tid det forsvant vet ingen. Antakelig rundt år 1500. Hedmarkingene benyttet seg av dette, og begynte etableringer av nye sætrer lenger øst og nord enn tidligere. I juni 1630 tok åsbygdingene saken opp i et brev til stattholderen selv. Det var Gudmund Skramstad, Jon Grini og Knut Rogstad som på vegne av «vi fattige folk, menige almue som er boendis i Aasen i Aamot sogn i Østerdalen med våre hosværende granner og medeiere ved elven boende» tilkjennega «anlangende voris lotter og lunder os fravoldes og fratages af nogle av Hedemarkens bosiddere som sig for en rom tid lang over raaet (rådele = eiendomsgrense i utmark, vanligvis markert med deletrær eller nedsatt stener eller røyser) og skillemerker imellem Hedemarken og Østerdallene plusseligen have indfaldt udi voris almenning og brug».

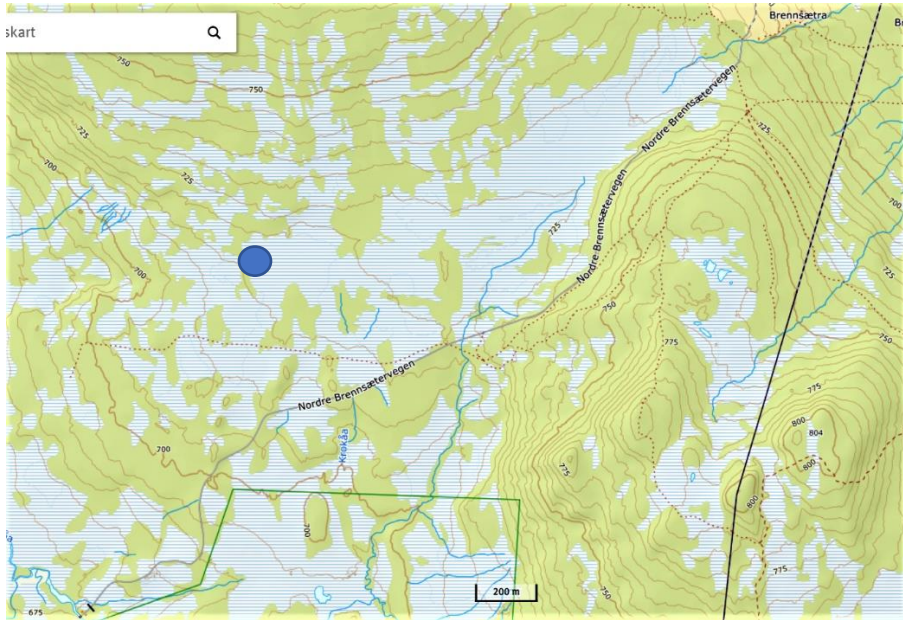
Videre står det i brevet fra åsbygdingene:

«For det første givendis eders velbyrdigheds fromhed underdanigst tilkende at de udi voris sætergilder, skaug og dyreseide haver opbygget sine særdelis sæterboliger hvor de den ganske sommer og høst ligger med deris kreaturer, fæ og heste, og sammen med deris brug av skougene bortjage hvis dyr og kreaturer forefindes kunde. For det andet afbeter de vore slaatter, myrer med deris kreaturer, fæ og heste som dog af Arilds tid vi tilforn med voris foreldre haver brugt under vore smaa gaarder. For det tredie bruger og forspilder de vore fiskevand».

Tiden gikk og intet skjedde fra myndighetenes side. Det fantes ingen grensedokumenter, så hedmarkingenes etableringer i sætertraktene vokste. De sprengte seg over den eldgamle grensen som var vedtatt på Hamar for 350 år siden, og inn på østerdalsk grunn. De ryddet en mengde nye sætrer østenfor det gamle rådelsmerke, slike som tidligere nevnt nordre Brendsæter, nordre Nysæter og Bringbu. Hedmarkingene hadde kraftig støtte fra mektige rikfolk

og norske embetsmenn i sine gjerninger. Østerdølene var rasende på innvandringen, som rimelig nok var. Da det ikke kom noen reaksjon på klagen fra åmotingene, verken fra stattholder eller andre, begynte østerdølene å ta seg selv til rette. De slipte sine økser, for nå skulle øksene erstatte og representere den vesle skinnbiten på tre-fire fingers bredde som var og ble borte. Ingen hadde sett den, bare hørt om den.

Og så brøt krigen ut!

Nordre Brendseter ble opprinnelig etablert et par kilometer sydvest for der den ligger i dag. Når åmotingene herjet som verst på begynnelsen av 1600-tallet, lå sætra ved det blå merket, ca 4-500 meter nord for grustaket i Brendsetervegen. Helt i kartets nedre venstre hjørne ser vi bommen på Brendsetervegen over Lavåa.

En vill grensekrig fra Brendseter i Sønderåsen i syd til Hirkjølen ved Sollias grense i nord. Med nedrivning og nedhogging av sætrer og sætergjerder, røverier av hverandres neverstabler og ferdighogget tømmer, nedrivning av hesjer og kuvstenger i slåttene, vettskremte budeier og gjetere, regulære slagsmål med rundjulede «brødre» fra alle tre «nasjoner». Ja, endog drap. Det var et spetakkel etter hele grensen.

I august 1640 ble så Jon og Lars Aaset, Avle Korperud, Lars Nygaard, Elling og Erik Bjørnstad, Jon Hummelneset og Nils Braaten stevnet for retten. Det hadde blitt satt varme på noen av hedmarkssætrene, og Jon Hummelneset var direkte siktet som ildspåsetter, fordi han selv skulle ha sagt at han ville tenne på. Saken kom opp like før jul 1640, og alle de nevnte åmotingene var tiltalt for å ha brent ned flere sæterhus.

Klagerne var Oluf Børstad, Gulbrand Spaberg, Engebret Bjørtomten, Lars Dufset og Jon Syljuset, alle fra Vang. De fortalte at de to år før hadde truffet Jon Hummelneset og Nils Braaten i en hamning som Erik Flakstad brukte å slå. Jon og Nils holdt allerede på å høye der. Dette ble det klaget på, og etter en del munnhuggeri fortalte Jon Hummelneset at «sætrene lå dem alt for nære, og jeg tør gå inn der og legge dem øde». I retten erkjente Jon både å ha sagt at han gjerne skulle rasere sætrene med øks, og at det var han som før en gang hadde hogd ned sæterhus for hedmarkingene. Retten sa at en slik tilståelse gjorde Jon Hummelneset både suspekt og mistenkelig.

Hvordan det gikk med denne saken vet vi ikke.

Derimot vet vi at det skulle bli langt verre når det gjaldt sæterstriden.

I 1648 dro nemlig åtte åmotinger vestover til Brendsætra og jevnet alle 17 sæterhus med jorda. Ikke engang sætra til sin egen dommer, sorenskriver Hans Carstensen, sparte de. Som eier av Kluge i Vang var han nemlig sætereier på Brendsætra. Også på Øyungen ble noen hus rasert.

De åtte krigerske åmotingene var Povel Korperud, Knud og Peder og Erik Aaset, Laurits Nygård, Jon Hummelneset og Hågen og Simen Bjørnstad.

Det var 13 vangsokninger som tidligere hadde gått over den gamle grensa og bygd seg sætrer på nordøstsiden av Sønderåsen, altså på østerdalsk grunn. Dette var Ole Børstad, Engebret Bierstompt, Joen Kluge, Laurits Dufset, Joen Sylliset, Amund Kirkeby, Ole Ormseter, Gudbrand Spaberg, Ole Lindholt, Sivert Arneset, Isak Hedingstad, Laurits Snedkersvend samt selveste Østerdalens egen sorenskriver Hans Carstensen, som merkelig nok hadde fått tillatelse til å bo utenfor sitt eget sorenskriverdistrikt på sin private gård Kluge i Vang.

Den 15. januar 1649 stod dermed de åtte krigerske åmotingene for retten i tinghuset på Kilde, tiltalt for ødeleggelsene på Brendsætra. Østerdalens egen sorenskriver var inhabil, så retten ble satt med sorenskriveren i Øvre Romerike, herr Hans Bynscke, som settedommer. Åmotingene var siktet for «meget

voldeligen uten lovlig adferd, varsel eller dom at have bemandet dumdrigtigen deres sæterhuser nederhugge, ruinere og kullkaste som voldsmenn». De tiltalte vedkjente seg med åpent ansikt at de «endragtigen hadde nedhugget vangsokningenes sæterhuse, fordi disse stod på deres gårders grunn». Og da mente de at de hadde rett til å begå en slik handling.

Hvert av de 17 ødelagte sæterhus ble av retten taksert til 2 rdl, ved oppbygning av nytt til 2½. Sorenskriver Carstensen som opptrådte i egenskap av prosessfullmektig for sætereierne i Vang, leverte et kraftig innlegg mot sine kjære undersåtter og forlangte dem uten videre dømt fredløse fordi «de med gevalt har fremfaren og tatt sig selv til rette. De burde ha gått lovens vei».

Men settedommeren nøyde seg med å ilegge dem erstatningsplikt og saksomkostninger. Noen straff for selvtekt fikk de altså ikke.

Dommen inneholder heller ikke ett ord om hvem som hadde sæterretten til Brendsætra.

Hvor enn så ille dette var, var det ikke verre enn det som gikk fore seg 24 år senere mellom hedmarkingene selv. Da stevnet Baard Gaalaas i Furnes to sæterliggere på Brumund, to gardbrukere fra Vang, fordi de hadde revet ned hans sæterhus.

Det var stadig uro, så om sæterbeite, så om fiske. En gang i 1674 stod et voldsomt slagsmål mellom øyerværing og stor-elvdøler om fisket i Mykleby-sjøen. Her var det stor-elvdølene som vant.

Det oppstod stadig konflikter. I 1703 var det hedmarkinger som klaget over urett østerdølene gjorde mot dem i fjellet. Nå syntes myndighetene å ha forstått hvor vanskene egentlig skrev seg fra. I en erklæring fra 1. desember samme år, ble det nemlig pekt på at det var best om delet mellom bygdene ble gått opp. Kongen godkjente forslaget, og ga pålegg til sorenskrivere og futer i de tre sorenskriverier sammen med lagretten om å sørge for en riktig grensegang. Men det førte ikke til noe. Sjøl en klage fra oppsitterne på Hole, Almus og Vivelstad over at Halvor Skramstad fra Vang hadde bygd sæter i deres lauter ble ikke hørt.

Den 24. januar 1705 sendte Ole Olsen Almus på vegne av flere åsbygdinger en supplikasjon til stattholderen om vangsbondenes «innpass i skog og mark, høyslåtter og febeiter samt slått i fjellet, og at de ikke ville holde seg det gamle skinnbrev etterrettelig som er 702 år gammelt, og hva det tilholder». Almus ber derfor om at bøndene i Åsbygda «måtte nyte den rett som det gamle brev

omformelder, ubehindret i alle måter og at de fra Vang måtte befales seg derfra at entholde».

Ole Olsen Almus la med en kopi av det gamle skinnbrevet som bilag.

Dette var oppsiktsvekkende. Et «pergament» hvis reelle innhold det hadde vært vist til flere ganger, uten at selve dokumentet i manns minne noen gang hadde blitt lagt fram. Her dukket det opp, og en kopi ble lagt ved saken som et viktig bilag.

Eller er det et enda eldre dokument enn skinnbrevet fra 1276?

I brevet fra Ole Almus oppgis alderen på det dokumentet han har om hender helt nøyaktig. Det skulle være 702 år. Var det riktig, måtte dokumentet være skrevet i 1003, det vil si 273 år før kong Magnus Lagabøte sitt skinnbrev i 1276. Det lød temmelig usannsynlig. Ikke minst fordi det i årene mellom 1000 og 1016 ikke fantes noen norsk konge. Bare et par jarler under dansk-svensk overhøyhet som neppe befattet seg med lokale grensebestemmelser for Østerdalen.

At Ole Almus har hatt et gammelt dokument som beskrev grensen er sikkert. Stattholderens reaksjon tydet også på det. Da kan den mulighet stå åpen at han, eller en annen, som hadde kopiert det, hadde misstydet de romerske talltegnene i årstallet. Gammelnorsken var ikke så grei å forstå.

Under alle omstendigheter, stattholderen lot seg på ingen måte imponere av det gamle aktstykket. Hans skriftlige reaksjon var nemlig bare: «Der kan mange forandringer være skjedd i 700 år, og lovhevd kan være mangfoldig siden».

Uroen i fjellet holdt ikke opp. I 1724 kom det klage igjen. Nå fra bønder i Vang over åmotingenes inntrengen «her til Hedemarkens skoger, hvor de ikke bare er til største skade for våre sætrer og hamner, inngjerder og slåttløkker, men endog fordrister seg våre folk som vi har i sætrene, med hogg og slag overfalle, og over alt hogger de ut våre skoger så vi neppe kan få brensel til våre sæterhus, ennsi bygningstømmer».

Begge parter stod steilt mot hverandre. Flere østerdøler som var født rundt 1660, hadde hørt om det bortkomne skinnbrevet, og kunne i 1725 bevitne at

folk i Østerdalen i langsommelige tider hadde klaget over at det hadde forvunnet. For med skinnbrevets forsvinning hadde østerdølene mistet sin beste grensevakt. Men hos alle folk i Østerdalen var tradisjonen om de gamle grensepunktene så sikker, at under befaringer holdt i 1728, kunne østerdølene med edfestet prov identifisere dem alle, med unntak av ett, «Vergevatt». Det var jo 450 år siden det var ført inn i skinnbrevet, så på den tiden kunne mange stedsnavn være gått ut av bruk og erstattet av andre.

«Så var det igjen et skinnbrev som dukket opp, og det på en eventyrlig måte».

Paul Simensen hadde vokst opp på Grenje i Åmot, men siden kom han til Karterud i Løten. Han hadde vært ute og reist, og kom til Lukmoen (nå Gullhaug) i Sør-Odal. Her fikk hans sitt livs største overraskelse. Verten, Nils Lukmoen, fortalte at han satt inne med et gammelt dokument som vedgikk Åmot. Hvor mye gammelnorsk de kunne, og om de fullt ut forstod og kunne vurdere verdien av det de satt med mellom hendene, kan ingen vite. Men så mye har begge forstått, at dokumentet var verdifullt. Nils Lukmoen ville ikke gi det fra seg uten vederlag, og den andre var villig til å betale. Paul Simensen fikk dokumentet med seg. Senere ble det brakt for en dag hva dokumentet var. Det var det eldgamle grensedokumentet som hadde vært borte i flere hundre år. Det var som bøndene i Åmot ikke trodde sine egne øyne. De ville i alle fall ikke uten videre gå med på å erstatte Paul Simensen det han påstod dokumentet hadde kostet han. Først måtte de forvise seg om at det han fortalte var sant. Derfor sendte de Simen Simensen Bjørnstad ned til Nils Lukmoen for å få forklaring. Det han kunne fortelle ved hjemkomsten bekreftet Paul Simensens utsagn, og han fikk det han hadde forlangt. Summen er aldri nevnt. Det store hadde skjedd. Åmotingene satt nå selv med skinnbrevet som skulle få en ende på all uroligheten i bygdene.

Brevet måtte selvsagt brukes. Det kan ikke betviles at det var dette brevet som gjorde at det nå ble system i deres bestrebelser. Alle berørte parter på vestsiden av Glomma, også i Stor-Elvdal, gjorde som mange gjør i dag. De nedsatte et arbeidsutvalg, eller om en vil kalle det en aksjonskomité. Den bestod av stor-elvdølen Anders Nilsen Vestgaard og Jon Nilsen Hummelneset fra Åmot, sønnesønn av Jon som ble domfelt i 1649 for «slaget på Brendsætra» i 1648. Disse fikk på alles vegne sent på året 1728, sendt en underdanig søknad til Kongen om at han måtte få fastsatt «de riktige delemerker som de av gammel tid av

har hatt og har». Så la de ved det gamle skinnbrevet som bilag da de sendte søknaden over til stiftsbefalingsmann Wilhelm de Tonsberg. Hos han ble den liggende en stund, for som han sa, «trenert saken så lenge for å være grundeligen underrettet – om at det er høyst ønskelig at den fattige almue i Åmot og Stor-Elvdal kunne få en kongelig rettesnor». de Tonsberg var en rettsindig embetsmann, så vi får tro han mente det han skrev.

Tonsberg sendte så søknaden til Rentekammeret i København uten bemerkning. Ved kgl. reskript av 14. januar 1729 ble stattholder Ditlef Wibe pålagt å sørge for at arbeidet i marken ble satt i gang ved de tre sorenskrivere i distriktene Solør-Østerdalen, Hedemarken og Gudbrandsdalen.

Befaringen ble satt i gang tirsdagen den 13. juni 1730 på grensepunktet, en liten stenrøs på Nordhue, som det for øvrig aldri hadde vært noen disput om. Forretningen ble ledet av sorenskriver Hans Winsnes i Solør-Østerdalen, Hieronius Jensen i Hedemarken og Mogens Winsnes i Gudbrandsdalen. Jensen var eier av Nashaug i Vang, og dermed sætereier på Bringbu. Mogens Winsnes eide den store garden Lysgård i Fåberg, og som sådan med sine sambygdinger sterkt interessert i fjellrettighetene. Mange mente at de to som inhabile burde fratrukket retten. Det gjorde da også Jensen, rent formelt, da de gikk forbi Bringbu. Men ellers var det ikke tale om settedommer.

De to Winsnesene var brødre.

Prosessfullmektig for åmotingene var prokurator Jens Hals, for de andre prokurator Hans Sverdrup. For konferanseråd og amtmann Niels Werenskiold møtte prokurator Morten Andersen. Werenskiold stod som eier av gardene Nygåden og Hummelneset. Kammerråd Grønbech på Storhamar, som eide «halve Vang», var representert med sin fullmektig Ole Sund. Ellers møtte naturligvis alle de som var stevnet som vitner, også alle som kunne av de interesserte bønder både fra Østerdalen, Hedemarken og Gudbrandsdalen. Det var nok derfor folksomt på Nordhue denne dagen, og spenningen naturligvis ikke mindre. Kan vi anta at østerdølene kjente en viss optimisme? De hadde jo skinnbrevet.

Men nettopp når det gjaldt dette så viktige dokument, møtte retten på de første vanskeligheter. Alle dokumentene i saken skulle refereres, og der kom også skinnbrevet. Men det viste seg at verken noen av juristene eller «skrivekarlene» kunne lese gammelnorsk. En i forsamlingen, Jens Hals, visste råd. Han

kjente en gammel bonde i Elverum, Jon Gundersen Østerhaug, som kunne det. Jon ble budsendt, og sorenskriver Hans Winsnes gikk god for han som «en kjent og bosatt mann». Etter at Jon hadde oversatt dokumentet, var han med sin ed villig til å sverge på at oversettelsen var riktig.

Også hedmarkingene hadde et rådselbrev å legge fram. Det var fra 1628, og sa at grensen gikk «fra Nordhufet i Gundersfjellet, dernest i Stor Sveena, deretter i Fallbekken (Jernåa) til Åsta elv, fulgte denne til Djupa, videre i Djupdalen – Tuvefjellet – Tuesten – Tuershaug». Brevet var undertegnet av Christen Kjøstelsen og forseglet av to personer «på det at østerdølene ikke skulle tenke at man af den raison har beskrevet deres tre fingre brede benkebrev, som av alle forstandige er uleselig, at Hedemarkens almue ville just benytte seg av dette meget leselige og autentiske rådselbrev, som ikke er stort mer enn 100 år gammelt, så er hedemarkingene fornøyd med at retten oppretter delesteder etter den forklaring». Tilføyelsen som er gjort i anførsel er sikkert rettsbokens og ikke delebrevets ord. Ellers kan det vel sies at neppe alle var enige i begrunnelsen om at det ene brevet skulle ha så mye mer vekt enn det andre, fordi det var langt yngre og «mer leselig» enn det andre. Men likevel var det stort sett det yngste brevet som fikk rettens tilslutning til sist.

Prosedyren var lang, og mange slags rare argumenter ble presentert som vi ikke skal nevne her. Kanskje det viktigste og mest rettskafne utsagnet kom fra Østerdalens prosessfullmektig, Jens Hals, som stadig streket under at Østerdalen var et fattigere område enn Vang, Løten og Øyer. Derfor var østerdølene så strie i denne sak.

I begynnelsen av artikkelen er fortalt hvor grensen gikk med skinnbrevets ord. Med dagens ord tør vi ta sjansen på denne teksten:

«Fra Nordhue til Sønderosen og Spjeldoset, til Olshølen, Vergevadet, i Rougrohaugen (Skolla eller Kotua, grensens nordvestligste punkt mellom Åmot og Hedmarken), Kvitknappen og Klubergsbakken i Breiskallen (det siste ligger sør for Sollia prestegard)».

Navnet Vergevadet kommer av ordet varg = ulv, og befinner seg i dette tilfelle som et vadested (for ulv) over elva Åsta nord for Olshølen i Åstadalen.

Befaringen sluttet 3. juli (1730) på fjellet der grensen mellom Øyer og Stor-Elvdal deler seg. Det hadde tatt 20 dager å komme dit. Og uten hensyn til Jens

Hals sin prosedyre, til vitneprov og tradisjon, og ved å sette det gamle skinnbrevet helt ut av betraktning, satte rettens to medlemmer Hieronimus Jensen og Mogens Winsnes sin grense:

«Fra Nordhue til Gitvola som ligger i linjen mellom Nordhue og Synsåsen, men fra Gitvola nordover til fallet i Jernåa (Fallsbekken i rettsdokumentet) – over en høyde til Djuposet, et stykke oppover etter Djupa til Raufjellet». Altså østenfor alle hedmarkssætrene.

Dermed mistet åmotingene et areal på ca. 150 tusen dekar med delvis god skog.

Denne grensen gjelder fortsatt i dag.

Da retten var nådd fram dit Åmot slutter og Stor-Elvdal begynner, var stor-elvdøler og øyerværingene blitt forlikt om å bruke den gamle grensen. Da kunne heller ikke retten gjøre noe annet.

Og slik gikk det til at Stor-Elvdal mistet et areal på ca. 190 tusen dekar med fjellterreng, fiskevann og delvis noe skog.

Sorenskriver Hans Winsnes dissenterte. Han foreslo å følge grensene som var nevnt i skinnbrevet, men dog slik at hedmarkingene skulle kunne beholde og bruke sætrene som var satt opp, «enskjønt de er over fogderiets rådeselsstrekninger».

Det vidløftige opus på 320 folioblader ble innsendt til stiftsbefalingsmann Wilhelm de Tonsberg, for å gå stigen videre oppover til kongen for approbasjon. Tonsberg forstod bedre enn noen annen at kommisjonens flertall hadde gått utenom sitt mandat, og at det var deres personlige interesser som lå til grunn for dette. Han lot derfor saken ligge i sine hyller.

Men østerdølene hadde skjebnen imot seg. de Tonsberg dør før han får levert grensetvistsaken fra seg. Også de andre autoriteter som hadde satt seg inn i østerdølenes ansøking faller vekk. Både kong Fredrik den fjerde og stattholder Wibe m.fl. dør. Alle nye autoriteter som kom etter disse var utlendinger, og hadde ikke spor av kjennskap til hva som tidligere hadde skjedd. Kristian Rantzau ble stattholder og Lorentz Reichwein ble stiftsbefalingsmann. Disse to fremmede embetsmenn ble godt instruert. De hadde ikke før inntatt sine

embetsplasser her i Norge, før en del mektige hedmarkinger med sine argumenter får dem helt over på sin side, og påskynder dem å avgi innstilling til approbasjon.

I 1734 graver så Reichwein fram dokumentene fra Tonsbergs hyller, og sammen med den nye stattholderen avgir de sin innstilling til kongen.

Kong Kristian den sjette stadfester innstillingen ved reskript av 16. april 1734. Men så da denne ble oversendt de lokale myndigheter for at de skulle sette grensene ut i marken, ble det begått noe en må kalle en genistrek. Der ble det nemlig ansett «fornødent å tilbakeholde de av østerdølene innleverte brev, på det at det derav ikke om kort eller lang tid skal tas anledning nye tretter og tvistigheter». Begrunnelsen er slik at den kan smake av dårlig samvittighet. Den hadde i alle fall til følge at østerdølene aldri fikk se det gamle skinnbrevet igjen.

Dermed ble skinnbrevet borte igjen, og denne gangen for godt.

Ps.

Tradisjonen i Åmot forteller enda at sorenskriver Hieronimus Jensen fikk en okse av hedmarkingene for de store fortjenester han hadde ydet dem under grenseoppgangen.

Kilder:

Østlændingen:	Utgave 16. juli 1923. Artikkel av Anders Fosvold
Eyvind Lillevold:	Åmot Bygdebok, bind 3
Anders Fosvold:	Bygdebok for Stor-Elvdal 1935
Lars Reinton:	Sæterbruket i Noreg 1961